

Bokhausten

Kvardagsliv i krig

105163

«I slike tider var det godt å bu i utkantstrok», seier Guri Hjeltnes etter ei kvinne i Sogn. Som generaliserande utsegn har ho dekning. «Noen bygger og dalstrøk så knapt en tysker... andre hadde herrefolket... i naborommet», les vi ein annan stad.

Kanskje Guri Hjeltnes skulle teke seg meir tid og plass til å få fram dei dramatiske skilnadene mellom til dømes Aust-Finnmark og strok i Sogn og Fjordane, indre Hordaland og mange grensestrok i Sverige. Tyskartettleiken i bygder og tettstader innverka nemleg på så mangt, til dømes talet på «tyskarbarn». Dette siste skriv elles Guri Hjeltnes om med skjønsemnd. Det gjer ho også om raskapen og usseldommen til dei «tapre» hårklipparene ved kapitulasjonen i mai 1945.

For heiskapens skuld må det presiserast at det helst var i utkantstrok, som til dømes på toppen av Saltfjellet, i veglaus villmark og tundra i Finnmark, at 14 000 - 15 000 russarfangar, jugoslavlar og andre døydde under «umenneskelig hardt arbeid, på flukt, ved henrettelser. Blodigere midler kjenner vi knapt til fra okkupasjonstiden enn de som ble tatt i bruk nordpå under byggingen av riksvei 50, jernbanen og tilknyttede befestningsanlegg». Hugs kva det kosta russiske og jugoslaviske slavearbeidarar neste gong du reiser med toget i Nordland, eller når du køyrer bil på riksveg 50 - no E6 - gjennom Finnmark.

Utkantstrok eller tettstrok, i alle fall hadde «hver nordmann sin krig». Slik krigen var i Oslo vest, var han ikkje på Toten, i Kristiansund, i Lofoten eller Kirkenes. Kirkenes opplevde elles 1012 flyalarmar og 328 russiske flyangrep. Nest etter La Valetta på Malta var Kirkenes den «oftest bombede by i Europa», les vi. Ta ikkje opplysningane så bokstaveleg, bombing og bombing er så mangt. For kva med Stalingrad? Eller Leningrad?

Folk hadde meir pengar under okkupasjonen, no arbeidsløysa tok slutt. At det var lite å kjøpe, gjev seg sjølv. Guri Hjeltnes er presis med omsyn til arbeidssituasjonen: «Krigen og okkupasjonen økte menneskenes muligheter til å leve anstendig og ekte». Eg er samd, om det elles er i strid med mange av dei propagandautsegnene vi høyrde frå London. I alle fall er det litt av eit paradoks - forresten heilt i tråd med Jean-Paul Sartres dogme om folk i kvardagen som, krig eller ikkje, på ein måte levde friare. Og tyskarane opna pengeskapa skikkeleg, «satte folk i arbeide, og betalte dem

godt. Arbeidsledigheten ble borte som et resultat av den tyskdirigerte finanspolitikken. Sammeleg kan ein tvilar av og til lure på om ikkje kongeriket vart administrert bra. Tvilen blir underbygd av realiteten bak legio statistiske taloppgåver, og som gav folk mot til å gifte seg og få barn. Kanskje okkupasjonstida likevel ikkje gav folk den same håplause utryggeleiken som den vedvarande depresjonen i mellomkrigstida gjorde, spør Guri Hjeltnes. No var det stort sett like tider for heile folket, paradoksalt nok, utan arbeidsløysing og store inntekter for dei få. Kvardagen måtte jo gå vidare, krig eller ikkje. Nettotilveksten i folketallet auka då også som aldri før - frå 11 000 i 1935 til 31 000 i 1945. Innbyggartalet i Noreg passerte 3 millionar under okkupasjonen. I alt misste 10 262 norske menn og kvinner livet på grunn av krigen - altså langt færre enn talet på russiske og jugoslaviske krigsfangar i landet vårt.

Det var ikkje NS, men Administrasjonsrådet (patriotar og høgt æra menn) som administrerte landet til vi kapitulerte 10. juni. Det var Administrasjonsrådet som sa: «Hold hjulene i gang ... For å unngå sammenbrudd og full tysk kontroll». Litt av ein ordre. Frå ein tidlegare offiser og jurist, stortingsmann, forsvars og justisminister, og resten av rådet. Det var også i administrasjonsrådets styringstid at «tre-mannsjuntaen» i Trondheim på sin uortodokse måte skaffa arbeidskraft til Værnes flyplass - så tyskarane kunne bombe og skyte på nordmenn som framleis slost. Entreprenørar og tusentals arbeidslause jobba for fullt for tyskarane på andre flyplassar også - Fornebu, Sola, Gardermoen.

Det er moeleg å forstå dei arbeidslause som endeleg slapp å gå på fattigkassa lenger. Entreprenørar, derimot, som truleg aldri hadde svalt, kunne vel ha greidd seg så lenge.

Administrasjonsrådet styrte også då arbeidstenesta blei sett i verk. Ho skulle bli til ulukke for mange.

Kvifor har forresten denne boka om norsk kvardag fått ei pro-engelsk slagside? Kvifor to heilsider a la Dynastiet (eller som utbrettsjente) av prinsesse Elizabeth, «en kommande monark på post». Kor engelske skal vi vere? Vi betalte godt for oss i England! Når engelskmennene bomba mål i Noreg, treffe dei svært ofte ikkje

Bøker

SVEIN BLINDHEIM

målet. Derimot råka dei meir enn ofte skulehus og andre bygningar, trikkar, batar osv. Eg saknar ei oppgåve over slikt.

Det har også lite med norsk kvardag å gjere at engelske kvinner i «The Land Army» «kjørte store lastebiler, ble konduktører på bussene og togene, meldte seg til luftvernet». I andre land slost kvinner med våpen i alle tre forsvarsgeinene - pluss i partisanstyrkane.

Som Guri Hjeltnes skriv «spaserte major Vidkun Quisling inn i studio til mikrofonen om kvelden 9. april», og gjorde kjent at han hadde tatt over styret i landet og utnemnt si eiga regjering. Det er inga orsaking for at han fekk tilgjenge så lett. Men fritt etter bibelen, vil eg seie at han som sjølv er uskuldig, kan kaste den første steinen. Kanskje vi og skal vere litt glade for at Quisling slapp til mikrofonen. Hadde han ikkje gjort det, hadde Noreg truleg hamna i ei «dansk løysing». Sjølv sagt er dette ein hypotese. Men truleg hadde vi aldri fått vårt «Look to Norway», ikkje fått legio heitar, som folk flest elsker å ha - mange truleg skapte av sjølv - skrivne bøker straks etter krigen. Vi hadde nok helst blitt ståande i eit anna lys, til dømes slik Leland Stowe opplevde oss, slik også The Daily Telegraph såg oss.

Guri Hjeltnes går detaljert inn på avisenes rolle: «I august 1940 ble sju aviser rammet, deriblant Norges tre kommunistaviser ... som ble stanset da Gestapo gikk til aksjon og arresterte kommunistenes tillitsmenn 16. august», dvs. i Administrasjonsrådets styringstid, truleg utan at det hadde noko å seie frå eller til. Det kan vere bra å minne om - for n-te gong, at kommunistane var i brennpunktet lenge før åtalet i aust 22. juni 1941.

Av avisene er det spesielt Aftenposten Guri Hjeltnes kritiserer. Men Aftenposten vart ikkje dømt etter krigen. Dei gamle eigar-«tantene» stod ikkje i NS, må vite. Derimot blei dei berre rikare og rikare under og etter krigen, på grunn av den flying start dei hadde på dei som vart stogga ved maktinngrep eller som sjølve sette punktum.

Boka har mange Øksnevadsitat, til dels underleg lesnad for ein som sjølv levde storparten av okkupasjonstida i England/London og heime i Noreg. Øksnes-

vad og BBC eller ikkje, mytane får gjennomgå hos Guri Hjeltnes: «... en sammenrasket gjeng lykkejegere var NS ikke. Partiets elite var borgerlig dominert, klart ... personer i høystatusyrker med over gjennomsnittet av utdanning... Den relativt brede tilslutning NS fikk, viser at vi ikke kan redusere partiet til forhultede fantaster og et psykiatrisk ... fenomen», slik mellom andre Øksnevad skildrar dei.

Heiler ikkje er det «gutta på skauen» denne gongen, takk og pris. Då er det meir vekt på kvinns rolle og med rette. Mørkt inne i det bildet kjem omtalen av London-regjeringas «bigami-lov», den same regjeringas handsaming av finnmarksfolket 1944-45, pøbelens hårklipping av «tyskertøsene», m.m. Men les sjølv - eg lovar at fleire mytar får hard medfart.

Når norsk krigs- og okkupasjonshistorie ein gong er fullført, når smular av innsats og død - små som dei kanskje er i det store spelet - blir filtrerte ut av mengda av reinspikka passivitet og vanry, vil Guri Hjeltnes bok «Hverdagsliv» stå att som det første av fem band som iallfall ikkje eg har innvendingar mot. Særleg band 1, som samstundes er framifrå i det store og heile, har eg, som eg sa med sordin i meldinga mi i Dag og Tid, sterke prinsipielle innvendingar mot. Det gjeld på to sentrale område: Behandlinga av forspelet til 9. april, og kapitlet om kapitulasjonen 10. juni 1940.

Vel kan det vere detaljar og visse ting i framstillinga og stoffvalet eg kanskje ville gjort annleis. Men i sak er dette ei bok Guri Hjeltnes kan vere nøgd med. Berre ei setning set eg fingeren på - nemleg når ho skriv at «Pormelt, folkerettslig var det regjeringen i London som styrte landet». Det er eit spørsmål eg tvilar sterkt på. Då vi kapitulerte 10. juni avleverte vi alt, til siste gevær og siste patron. Alt. Og offiserane skreiv under æresordet om ikkje å slåst meir i den pågåande krigen...

Tekst, stoffval, og så bortetter er altså framifrå. Men også layout, bilde og typografi er utmerka. Guri Hjeltnes tek omsyn til pro et contra i framstillinga - ulike tolkingar som så ny historie heilt sikkert provoserer til. Men dermed fell også mytane, den eine etter den andre.

Guri Hjeltnes:
Hverdagsliv
Norge i krig
Aschehoug